

Enby gamla tomt

Schaktningsövervakning i Åkers styckebruk

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Åker 421:1
Åkers Styckebruk 7:2
Åkers socken
Strängnäs kommun
Södermanlands län

Ann Vinberg

Enby gamla tomt

Schaktningsövervakning i Åkers styckebruk

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Åker 421:1

Åkers Styckebruk 7:2

Åkers socken

Strängnäs kommun

Södermanland län

Ann Vinberg

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2014

Omslagsfoto: Schaktning för fjärrvärme vid Enby gamla tomt (Åker 421:1).
1900-talets bebyggelse har legat på höjden i dungen mitt i bilden. Från söder. Foto:
Ann Vinberg.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-342-2

Tryck: Just Nu, Västerås 2014.

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning och metod	7
Områdesbeskrivning	8
Genomförande och undersökningsresultat	8
Kommentar	10
Referenser	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Figur 1. Platsen för den arkeologiska förundersökningen / schaktningsövervakningen i Åkers styckebruk markerad på den digitala översiktskartan. Skala 1:200 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård har den 10–12 juni 2013 utfört förundersökning i form av schaktningsövervakning vid fornlämningsområde Åker 421:1, fastigheten Åkers Styckebruk 7:2, Åkers socken, Strängnäs kommun, Södermanland. Schaktningsövervakningen skedde i samband med ledningsdragning av fjärrvärme och avlopp på uppdrag av SEVAB Strängnäs Energi.

Ledningsdragningen berörde den sydöstra delen av fornlämningsområdet Åker 421:1, som är registrerad som en bytomt/gårdstomt. Den nordöstra delen av ledningen låg delvis i järnvägsbanken Åker 426:1, registrerad som övrig kulturhistorisk lämning. Sydväst om Täbyvägen låg sträckningen väster om järnvägsbanken och inne på fornlämningsområdet Åker 421:1. Sammanlagt besiktigades och övervakades cirka 40 meter nordost om Täbyvägen och 160 meter sydväst om denna samt ett 30 meter långt tvärgående schakt i områdets södra del. Inga fornlämningar framkom i schakten.

Fornlämningsområdet Åker 421:1 benämns Enby gamla tomt i FMIS, men en översiktlig studie av historiskt källmaterial antyder att Enby är av relativt sent datum. Det verkar vara en arbetarbostad under Lundby och Täby under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet.

Figur 2. Den förundersökta/schaktningsövervakade ledningssträckan vid Åker 421:1 och Åker 426:1 samt intilliggande fornlämningar markerade på den digitala fastighetskartan. Skala 1:5 000.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård har den 10–12 juni 2013 utfört förundersökning i form av schaktningsövervakning vid fornlämningsområde Åker 421:1, fastigheten Åkers Styckebruk 7:2, Åkers socken, Strängnäs kommun, Södermanland, enligt Länsstyrelsens beslut 2012-10-12 (figur 1). Schaktningsövervakningen skedde i samband med ledningsdragning av fjärrvärme och avlopp på uppdrag av SEVAB Strängnäs Energi. Ledningsdragningen berörde den östra delen av fornlämningsområdet Åker 421:1, som är registrerad som en bytomt/gårdstomt.

Målsättning och metod

Målsättningen med förundersökningen var, enligt Länsstyrelsen specifikation, att inom ett avstånd av 50 meter från fornlämningen Åker 421:1 (Enby gamla tomt) övervaka och vid behov utföra dokumentation i samband med schaktningen för vattenledningen. Lämningar som inte var av större komplexitet skulle undersökas och dokumenteras inom ramen för förundersökningen och eventuella fynd tillvaratas. Om rikliga fynd framkom skulle den aktuella förundersökningen kunna ligga till grund för tillståndsprövning enligt 2 kap 13 § KML. Markingreppet skulle så långt som möjligt ske på ett sådant sätt att risken för skador på fornlämningar minimerades. För övriga delar av ledningsarbetet gällde att om tidigare okända lämningar framkom skulle arbetet avbrytas till de delar som berörde lämningarna och samråd hållas med länsstyrelsen inför beslut om fortsatta åtgärder.

Ledningen skulle läggas utanför eller i kanten av fornlämningen i delar som sedan tidigare var berörda av en järnvägsbank och som idag används som cykelväg. Eftersom denna järnvägsbank är registrerad som övrig kulturhistorisk lämning (Åker 426:1) skulle arbetet så långt som möjligt utföras på ett sätt som inte skadade järnvägsbanken eller förändrade dess karaktär enligt 1 kap 1 § (1988:950) om kulturminnen m.m.

Ledningsschaktet och området har beskrivits och fotograferats. Schaktet har mätts in med GPS och dessa inmätningar sedan har redigerats i ArcMap.

Områdesbeskrivning

Det aktuella förundersökningsområdet låg i den västra delen av tätorten Åkers styckebruk, i kanten av ett villaområde (figur 2). Fornlämningen Åker 421:1, benämnd Enby gamla tomt i Riksantikvarieämbetets Fornminnesregister (FMIS), är belägen på en moränhöjd delvis skuren av en lokalväg, Täbyvägen, i nordost och med äldre åkermark i väster. I den sydöstra delen tangeras fornlämningen av en äldre järnvägsbank, som fortsätter åt söder och åt nordost (Åker 426:1). Järnvägsbanken är registrerad som övrig kulturhistorisk lämning och används som gång- och cykelväg nordost om Täbyvägen. Sydväst om Täbyvägen övergår gång- och cykelväg i en grusväg, som ligger väster om järnvägsbanken inne på fornlämningsområdet Åker 421:1. Vattenledningen var planerad att dras utmed/i järnvägsbanken Åker 426:1 och tangera den sydöstra kanten av bytomten/gårdstomten Åker 421:1.

Enby gamla tomt, bytomten/gårdstomten Åker 421:1, är registrerad som en 140×45–70 meter stor yta (på karta 165×75 meter stor) med syllstensrader efter husgrunder, murar och en syrénerså. Minst en husgrund kunde iakttagas i krönläge, i områdets nordöstra del, i samband med den aktuella förundersökningen. Två tydliga terrasseringsar fanns nedanför, sydväst om, denna. Strax norr om Enby gamla tomt ligger Täby bytomt (Åker 422:1) och öster om detta finns ett gravfält samt spridda gravar och fornlämningsliknande lämningar (Åker 5:1, 6:1–3 och 7:1–4). I åkern väster om Täby bytomt har en flatmarksgrav från förromersk järnålder undersökts (Åker 1105, Bondesson & Strucke 2012). En järnåldersgrav har även undersökts öster om Enby gamla tomt (Åker 498, SHM inv.nr. 25171).

Genomförande och undersökningsresultat

Det visade sig att endast den nordöstra delen av förundersökningsområdet/ledningssträckningen var belägen på järnvägsbanken Åker 426:1 (figur 3). Det gällde sträckan utmed gång- och cykelvägen nordost om Täbyvägen. Sydväst om Täbyvägen låg ledningssträckningen i kanten av grusvägen som utgör cykelvägens fortsättning åt detta håll. Här lades ledningen således väster om järnvägsbanken och inne på fornlämningsområdet Åker 421:1. Ledningssträckningen låg således i nordost–sydvästlig riktning i den norra delen för att svänga av mot sydsydväst längre söderut.

Schaktningen hade påbörjats i den del som låg nordost om Täbyvägen samt längs cirka 12 meter utmed grusvägen sydväst om Täbyvägen. I dessa delar av schakten besiktigades schaktväggarna. Resterande sträcka schaktningsövervakades liksom ett tvärgående schakt som grävdes västerut från det större ledningsschaktet, cirka 95 meter sydsydväst om Täbyvägen.

Nordost om Täbyvägen hade schaktet grävts i den nordvästra kanten av gång- och cykelvägen samt strax utanför denna. En cirka 40 meter lång sträcka av schaktväggarna besiktigades här. Under cykelbanans asfalt fanns grusig morän, cirka 0,2 meter tjock, samt ett påfört, delvis sotigt, lager av sand och grus med bland annat tegel, cirka 0,1 meter tjockt. Dessa två lager var delvis blandade och kan eventuellt utgöra en del av fyllningen till järnvägsbanken. Marken bestod för övrigt av morän. Järnvägsbanken Åker 426:1 har inte påverkats nämnvärt eller förändrats till sin karaktär av schaktningen.

Figur 3. Den förundersökta/schaktningsövervakade ledningssträckan vid Åker 421:1 och Åker 426:1 markerad på den digitala fastighetskartan. Skala 1:2 000.

Den ledningssträcka som grävdes sydväst om Täbyvägen låg i en svag söder- och sydvästsluttning. Schaktet grävdes här huvudsakligen i den västra/nordvästra kanten av grusvägen samt i vissa delar strax utanför denna. Schaktet var cirka 160 meter långt och 1,5 meter brett. Det tvärgående schaktet var cirka 30 meter långt och 1,2–1,3 meter brett. Marken bestod omväxlande av morän och lera. I områdets sydligaste del, längs cirka 50 meter, samt den västra delen av tvärschaktet, längs 12 meter, grävdes schaktet delvis i gammal åkermark och här fanns således äldre ploglager under grästorven.

Grusvägen hade fyllts upp med upp till 0,7 meter tjocka jordmassor. Dessa bestod av lera, sand och grus, delvis med humusinblandning, och innehöll fragment av tegel, glas och, i vissa delar, sot och hårt sintrad slagg, troligen från Åkers styckebruk. Delar av marken verkar ha schaktats ur i samband med att fyllnadsmassorna förts på.

Inga fornlämningar framkom i schakten, varken nordost eller sydväst om Täbyvägen.

Kommentar

Fornlämningsområdet Åker 421:1 benämns Enby gamla tomt i FMIS. Enligt den äldre ekonomiska kartan, från 1957, finns två byggnader inom området (Lantmäteriet, J133-10h4e59 Åker). På den häradseconomiska kartan finns ett hus på platsen (1897–1901, J112-74-25 Mariefred). På ännu äldre kartor ligger området på gränsen mellan Täby och Lundby byar/hemman, och det är svårt att, utan rektifiering, exakt identifiera dess läge. Det är troligt att platsen ligger på Lundby ägor vid den geometriska avmätningen 1720 och att platsen där utgör en backe (C99-40:1).

I husförhörslängderna från åren 1881 och till 1895 anges Enby som arbetarbostad på Täby ägor (Riksarkivet, Åkers socken, husförhör). I husförhören från 1876–1880 finns Enby noterat under ”Fröjd och enskilda anteckningar” för några personer, även då inom Täby. Under föregående period, åren 1871–1875, finns Täby noterat i kanten för några av de personnamn som i följande husförhör bor i Enby. Vid denna tid är de dock upptagna under ”Lundby ägor”. Det är möjligt att bostället vid Enby finns vid denna tid, men tillhör Lundby. I Ortnamnsarkivet är det enda belägget för Enby i Åkers socken från 1935, då det anges som ett lägenhetsnamn.

Det verkar därför som att Enby som enhet och bebyggelse är av relativt sent datum. Under 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal är Enby lägenhetsbebyggelse/ arbetarbostad, kanske först inom Lundby och sedan inom Täby ägor.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäteriet:

J133-10h4e59 Åker: Ekonomiska kartan, 1957.
J112-74-25 Mariefred: Häradsekonomska kartan, 1897-1901.
C99-40:1: Geometrisk avmätning, 1720, Lundby.

Institutet för språk och folkminnen:

Ortnamnsarkivet.

Riksantikvarieämbetet:

Fornminnesregistret (FMIS).

Riksarkivet:

Husförhörslängder för Åkers socken, Södermanland.

År 1871–1875, sid. 173, Lundby ägor.

År 1876–1880, sid. 198-201, Täby.

År 1881–1885, sid. 230-233, Enby.

År 1886–1890, sid. 236-238, Enby.

År 1891–1895, sid. 236-238, Enby.

Statens Historiska Museer:

SHM inv.nr. 25171.

Litteratur

Bondesson, W. & Strucke, U., 2012. Fjärrvärmeledning mellan Mariefred och Strängnäs. Södermanland, Kärnbo, Åkers och Strängnäs socknar. Arkeologisk utredning, förundersökning och antikvarisk kontroll. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten, UV Mitt, UV Rapport 2012:55. Hägersten.

Tekniska och administrativa uppgifter

KM projektnr:	12129
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-5458-2012, 2012-10-12
Undersökningsperiod:	10–12 juni 2013
Exploateringsyta:	230 löpmeter/340 m ²
Personal:	Ann Vinberg
Belägenhet:	Åkers Styckebruk 7:2, Åkers socken, Strängnäs kommun, Södermanland
Ekonomisk karta:	10h 4e Åker
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Koordinater:	6570350/619410
Höjdsystem:	Ingen höjdmätning har gjorts.
Inmätningmetod:	GPS
Dokumentationshandlingar:	Tio digitala foton förvaras hos Antikvarisk- topografiska arkivet (ATA).
Fynd:	Inga fynd har tillvaratagits.